

INFORME DE LA SECCIÓ DE LLENGUA I LITERATURA DE L'INSTITUT MENORQUÍ D'ESTUDIS (IME) SOBRE LA GRAFIA OFICIAL DEL TOPÒNIM "MAÓ".

Per tal d'evitar discussions estèrils a l'entorn de temes que des de fa temps tenen una solució diàfana, la Secció de Llengua i Literatura de l'Institut Menorquí d'Estudis, en raó de les tasques que li van ser encomanades en el moment de la seva creació, vol fer públic el que segueix:

ASPECTES POLÍTIQS I LEGALS

1. L'article 14.1. de la Llei 3/1986, de 29 d'abril, de Normalització Lingüística de les Illes Balears diu que "Els topònims de les Illes Balears tenen com a única forma oficial la catalana" en virtut del caràcter de "llengua pròpia" que aquesta llengua té a la nostra Comunitat Autònoma. D'altra banda, la Disposició Addicional Segona del nostre Estatut d'Autonomia designa la Universitat de les Illes Balears (UIB) com a única "institució consultiva per a tot quant faci referència a la llengua catalana".

2. És per açò que, complint amb el mandat legal, el Govern de les Illes Balears va aprovar el Decret 36/1988, de 14 d'abril, en què, recollint les propostes de la UIB, fixa les úniques formes oficials dels noms dels municipis de les Illes, entre les quals, la del municipi de MAÓ.

3. Aquesta és, doncs, la grafia oficial i normalitzada emprada, a més a més, amb tota normalitat i sense cap tipus de problema, per totes les nostres institucions públiques - entre elles, el propi Ajuntament de Maó- en les seves comunicacions per escrit.

4. Conseqüentment, si existeix cap problema, no és el de normalitzar el nom de la ciutat ni el d'establir la seva grafia oficial -aquest aspecte "**polític**" ja el va resoldre l'esmentat Decret 36/1988 del Govern legítimament constituït-, sinó simplement que el consistori d'aquest Excm. Ajuntament acordi, en un Ple i en els termes marcats per la llei, **el reconeixement** del nom oficial del municipi, i acabi, així, el **procés administratiu** subsegüent a una decisió política de rang legal superior.

5. De tot açò que hem dit fins ara, se'n dedueix que no correspon a la Secció de Llengua i Literatura de l'IME de valorar ni de discutir aquesta aturada administrativa. Sí que ens pertoca, en canvi, **entendre** i **informar** sobre quina és la grafia adequada a una paraula, perquè açò és un problema tècnic i en les societats avançades els problemes tècnics els resolen els professionals.

6. Per això, perquè la llengua és una eina per pensar, per expressar-nos, per comunicar-nos... perquè és una necessitat social -sense llengua no hi ha societat-, la llengua és de tots, és un bé públic important amb el qual no s'hi pot jugar. Ni encara menys fer-la arma política.

ASPECTES HISTÒRICS I SOCIALS

7. La llengua -qualsevol llengua, antiga o moderna, de pobles petits o de grans- és un codi de signes fònics, de sons, que combinant-se permetem formar paraules; combinant aquestes, al seu torn, obtenim frases i així successivament. En açò, totes les llengües són iguals; i per això totes tenen les mateixes possibilitats expressives.

8. En algunes societats, tanmateix, i ja des de l'Antiguitat, es van desenvolupar diversos sistemes de signes **gràfics** per representar o bé els sons de la llengua -és el que fan els alfabetos anomenats "**fonètics**"-, o bé les idees que amb aquests sons expressem -els "**ideogràfics**". Els que emprem en les societats occidentals pertanyen al primer grup.

9. Durant molts segles, l'habilitat de saber llegir i escriure fou patrimoni d'un nombre molt reduït de persones, en bona part perquè les activitats socials que requerien aquestes habilitats en aquelles societats rurals eren, també, molt escasses. Potser per aquest motiu, l'ortografia de les llengües era oscil·lant i no estava sotmesa a cap mena de reglamentació: els signes emprats per representar els sons -en el cas dels alfabetos fonètics- solien ser els heretats de la **tradició**, la qual, moltes vegades, era ben diversa i es remuntava a temps remots, a estadis anteriors en el procés d'evolució lingüística.

10. En el cas de les llengües romàniques -entre les quals, la catalana- moltes de les grafies medievals són heretades del llatí; i algunes, fins i tot, del llatí arcaic, la qual cosa provocava una distorsió entre el **signe gràfic**, que s'havia mantingut invariable en el temps, i el **signe fònic**, el so, que havia anat mutant: la lletra, en el segle VIII d. de C., ja no representava el mateix so que en el segle IV a. de C.

11. Posteriorment, durant el Renaixement (segle XVI), però especialment a partir del segle XVIII d. de C., es fa necessari que les llengües romàniques (les que parla la gent) reemplaçin en els usos cultes el llatí (que era una llengua morta i s'havia d'aprendre amb molts esforços), ja que les necessitats socials d'ús de la llengua escrita augmenten i, per consegüent, cada vegada és més gran el tant per cent de població que ha d'accedir al codi escrit. I, evidentment, els és més fàcil aprendre la llengua que parlen.

12. És en aquest moment que es veu clara la necessitat de **fixar** les llengües romàniques, és a dir, que a les variants internes temporals, socials, funcionals i territorials que presenta qualsevol llengua viva, se li n'afegesqui una altra (que per simplificar anomenarem "**culta**") que permeti una comunicació **fàcil** i **precisa** en el temps i en l'espai, entre tots els membres de la comunitat lingüística.

13. Aconseguir aquesta fixació solament es podia fer sobre la base d'elaborar una **ortografia**, una **gramàtica** i un **diccionari** normatius que fossin els únics vàlids per a tot l'àmbit lingüístic, els emprats per tothom. Així, a finals del segle XV i principis del XVI, comencen a aparèixer les gramàtiques de les llengües romàniques: la castellana d'Antonio de Nebrija, la italiana de Pietro Bembo, la francesa de Joachim du Bellay...

14. Totes elles foren propiciades, divulgades i promogudes per les poderoses monarquies respectives, conscients de la necessitat social de tenir una llengua fixada, i convençudes i decidides a usar aquestes llengües acabades de fixar, com a eines de vertebració política dels nous estats; en detriment, és clar, del paper que les llengües pròpies dels seus altres regnes havien desenvolupat en exclusiva, en cadascun d'ells, fins aleshores.

15. Tal és el cas de la llengua catalana: abandonada a la seva sort pels monarques -i llurs respectius governs- en el segle XVI, veu, durant el XVII, com aquests pressionen decididament en contra d'ella seguint uns objectius polítics que culminen amb la prohibició del seu ús culte a principis del XVIII. Precisament quan altres llengües, més afortunades, reben el definitiu suport del poder amb la creació d'institucions especialment destinades a vetllar per la fixació de la llengua normativa: la "Real Academia de la Lengua" per al castellà, per exemple. En aquest sentit, la posició capdavantera en el terreny lingüístic de la "Societat Maonesa" i, ja dins el primer terç del segle XIX, del nostre gramàtic i lexicògraf Antoni Febrer i Cardona, no pot capgirar una dinàmica que afecta tot l'àmbit de la llengua catalana.

16. El fet que, durant aquests segles, la llengua catalana no trobi empara en el poder reial, primer, i sigui prohibida, després, li llevarà la possibilitat de construir -al redós d'aquest poder- una variant culta, fixada i amb el prestigi suficient per respondre a les necessitats socials pel que fa a una llengua útil i moderna.

17. Tal situació perdurarà en el segle XIX, agreujada per decisions polítiques com l'escola obligatòria i obligatòriament en castellà. Amb la diferència, però, que començant pel Principat de Catalunya -d'on és originària la llengua (i d'aquí que rebí la denominació de "catalana")- i continuant pels altres territoris que la tenen com a pròpia, es desenrotlla un fort moviment social per recuperar el seu ús com a llengua culta i oficial.

18. Quan a principis del segle XX, després de 200 anys de prohibicions, comenci a normalitzar-se l'ús de la llengua pròpia a les escoles, a les institucions oficials, a la premsa, etc, l'ortografia heretada era obsoleta, inservible per a tals funcions: calia **normativitzar-la**, és a dir, dotar-la d'unes normes senzilles i vàlides per a tot l'àmbit lingüístic que la traguéssin del caos de les **múltiples** i **oposades** tradicions.

19. Tal missió li fou encarregada a l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), el qual, després d'una llarga etapa de discussions, dictà -en 1913- tretze normes que solucionaven les principals qüestions ortogràfiques -entre elles, la de la lletra "hac"- les quals foren assumides a Menorca sense dilacions a través de la revista "Llum Nova" d'Es Migjorn Gran.

20. El conjunt de normes de l'IEC pot considerar-se com a molt vàlid, ja que els criteris que inspiraren la seua redacció eren clars i estaven basats en l'experiència simplificadora d'altres llengües romàniques, especialment de l'italià -relativament recent- i, en menor grau, del castellà. Tals criteris es podrien resumir per ordre de

prioritat en els següents:

- a) En tant que el nostre alfabet era del tipus fonètic, era la fonètica de la paraula la que havia de marcar la grafia adequada.
- b) Si la fonètica del mot presentava variacions dialectals, la grafia resultant havia de ser vàlida per a tots els dialectes de la llengua.
- c) En cas que açò no fos possible, caldria cercar la solució valorant quina de les grafies tradicionals era més genuïna o, finalment, quina era l'etimologia del mot.

21. Passades les dictadures dels generals Primo de Rivera i Franco, aquesta institució -l'IEC-, integrada per filòlegs i escriptors de tots els territoris del nostre àmbit lingüístic, va veure refrendat per un Reial Decret de 26 de novembre de 1976 el seu paper de màxima autoritat pel que fa a la normativa de la llengua catalana.

LA GRAFIA "H" EN LA LLENGUA CATALANA

22. La grafia "h" mai no ha representat cap so en la llengua catalana escrita (si exceptuem l'ús modern per representar el so velar aspirat -la "jota" castellana- en les onomatopeies del riure). La seva presència en escrits catalans es deu al fet que s'emprava en el llatí arcaic per representar un so aspirat (com l'anglès "hall") que ja havia desaparegut en l'època de l'Imperi; és per açò que ja llavors s'observen "oblits" de la hac, prova inequívoca que havia esdevingut lletra **muda**.

23. Moltes de les paraules catalanes, doncs, duïen una hac pel simple fet que la duïen les corresponents llatines; tal és el cas de la **hac etimològica** de mots com "home", "hort", "prohibir" o "adhesió". El problema era que no tothom dominava tant el llatí com per saber **sempre** si una paraula havia de dur hac etimològica. Resultat? Dubtes, ambigüitats, excepcions... errades!

24. Un altre ús etimològic de la hac era l'herència dels grups que el llatí havia emprat per representar sons que ella no posseïa, però que estaven continguts en molts dels innombrables cultismes d'origen grec que s'introdueixen en aquesta llengua ja en època republicana. Tal és el cas de "chronica" o "diphthong". Nova font d'errades: o tenies una bona memòria visual, o sabies llatí i grec o... t'equivocaves.

25. No totes les hacs emprades en català foren etimològiques. També, per exemple, era habitual usar una hac per **representar una consonant intervocàlica desapareguda** per l'evolució de la llengua: cas de "rahó" (RATIONE), "sarrahins" (SARRACENUS) o "rihent" (RIDENDO)... Era habitual però no sistemàtic: no sempre que s'havia "perdut" una consonant intervocàlica escrivien l'hac corresponent; és el cas de "lloar" (LAUDARE) o de "suar" (SUDARE). No és d'estranyar que aquest plantejament fos una contínua font d'ambigüitats i dubtes.

26. Aquesta terrible ambigüitat de l'ús anterior es veia augmentada perquè entrava en col·lisió amb un altre ús: el de posar una hac **per evitar que dues vocals entressin en contacte** i es produïa la pèrdua d'una síl·laba ja sigui per diftongació, ja sigui per elisió. És el cas d'"influhir" o d'"estudihi". Tornen els problemes: Què feim amb "estudiar"? I amb "aprendre" (<apreendre<APREHENDERE)? On col·loquem la hac en "meues"?

27. Finalment, la grafia "CH" també s'usava habitualment en català **per representar el so [K] en posició final de paraula**: "antich", "Vich", "agraesch"... Era l'ús més sistemàtic, en tant que tenia un referent fonètic, representava un so; ara bé la introducció a partir del segle XVI -sobretot al Regne de València- de la grafia castellana "CH" per representar el so africatat palatal sord, [tʃ] (el de "cotxo", per exemple) crea una interferència nefasta. Podem fer-nos-en una idea fixant-nos en els llinatges que l'han mantinguda: tothom sap amb quin so acaben "Lluch", "Enrich" o "Bosch"... però "Alborch"? Li ho poden demanar a l'actual ministra de cultura, Carme Alborch, pronunciat "alborx" (com Favàritx), que és el sinònim valencià d'"arboç".

28. De tot el que hem vist, deduïm que abans de les normes del 1913 la llengua catalana mantenia una grafia inútil, perquè creava més problemes que no en solucionava: no representava cap so, calia saber llatí per raonar les grafies, interferia amb les grafies castellanitzades... En 1913, en les discussions sobre la normativa, hi hagué un fort debat entre els partidaris de suprimir-la per complet -com havien fet ja els italians- i els partidaris de mantenir les distintes tradicions; el resultat fou, en certa manera, salomònic: se suprimeixen tots els usos de la hac excepte el de l'estricta **etimologia llatina** (el de l'ètim núm. 23).

CONCLUSIONS

29. La llengua catalana, que és actualment la pròpia de Menorca, ha de ser, segons la legislació vigent emanada d'un poder democràticament establert, a més d'una de les oficials, la d'ús **normal** en la nostra societat.

30. El Govern Balear, en compliment d'un mandat legal, va prendre en el seu moment la decisió de normalitzar els noms de les nostres poblacions, i de fer-ho amb la grafia moderna de la llengua. És el cas de "MAÓ", la qual ha estat emprada des de llavors sense cap problema per totes les nostres institucions.

31. En una societat moderna, tota la població ha de saber escriure la llengua; per tal que açò sigui possible les grafies han de ser simples, fàcils d'aprendre i úniques, és a dir, que tothom i en tots els contextos empri les mateixes.

32. A la vista dels criteris amb què es va fer, els quals s'han detallat en l'apartat corresponent, la normativa ortogràfica de la llengua catalana reuneix les condicions per ser emprada per una societat moderna.

33. Evidentment, té aspectes millorables; un d'ells és el de la hac: a cap persona lúcida no se li pot escapar que, si en segles anteriors -en què els plans d'estudis incloïen una forta preparació en llengua llatina- ja provocava ambigüitats i errors, ara que el llatí té i tindrà un tractament molt més superficial en els plans d'estudi, sembla lògic que, si es canviés la normativa, es faria en el sentit de suprimir totalment la hac.

34. És per tot açò que, encara que el nom de la ciutat de Maó correspongui al "Portus Magonis" citat per Plini, i que la grafia habitual i tradicional ha estat la de "MAHO", seria confusionari i contrari al sentit dels temps qualsevol intent de reintroduir-la: els arguments per fer-ho (recordar la "G" perduda o evitar que es digui [mó]) no tenen cap mena de vigència.

35. Açò no nega que en els textos en castellà s'escrigui MAHÓN, de la mateixa manera que en altres llengües -com el francès o l'anglès- podem trobar documentades formes com "Maon" o "Port Mahon", cosa lògica en una ciutat que, per la seva projecció històrica, ha vist traduït el seu nom a diversos idiomes. Les traduccions en altres llengües (com seria el cas de LONDON/Londres o MÚNCHEN/Munich/Monaco) no afecten, però, la grafia **única** del nom oficial.

Menorca, gener de 1996